

tus 6-án). Az örmény egyháznak az egyik fő ünnepe, Vartavarr emlékezik erre a pünkösd utáni 7. vasárnapon, ezért nem szerepel már a nagyböjti vasárnapok evangéliumi szakaszai között. Az említett jelenet szövegkörnyezetét is figyelembe véve kiderül, hogy ez a hegy csak pillanatnyi megdicsőülés, tanúságtétel színhelye, a fényes felhők mögött már ott sejlik a szenvedésnek, a Golgotának a Napot is elhomályosító sötétsége. A böjti idő további vasárnapjainak már nem mutatható ki közös, ősegyházi eredetű fölolvasási gyakorlata. Részben a hegyi beszéd egyes részeit (Mt 5–7) olvassák föl, de egyes egyházakban szerepel a hegyen történt csodálatos kenyérszaporítás története (J 6,1–5) is.

A sorrendben következő hegyek inkább mélypontot, mint csúcst jelentenek. Hiszen Jézus életének következő hegyei a Getszemané kert (az Olajfák hegyén), majd a Golgota — a fizikai értelemben vett bukás és megsemmisülés. „Legyen meg a te akaratod!” — mondja a kínhalálra tudatosan készülő Üdvözítő a Getszemané-kertben (Mt 26,42), majd másnap a Golgotán: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet.” (Lk 23,46) Eltűntek a hegyek, maradt a sziklásír...

A böjtidőhöz kapcsolódó elmélkedésünk azonban itt nem érhet véget, mint ahogyan a hegyek végpontja sem az alig-dombnyi Golgota. Húsvét éjjelén a kis dombok helyén új hegy keletkezett: a megváltás és megdicsőülés hegye. A sziklásírból föltámadt Krisztus az Olajfák hegyéről a mennybe szállt. (L 4,51) A böjti időben húsvétra készülők számára ezt a következő hegycsúcsot jelöli ki elérendő célként — a föltámadt Krisztus!

Guzsik Tamás

(Megjelent az Örmény Egyházi Hírlevél 1999. március 31-i számában)

A triangulum eredete, szimbolikája és gyakorlata a római liturgiában

A liturgiában a „triangulum” latin kifejezéssel két tárgyat szoktunk megjelölni. Írásunk célja ezek rövid bemutatása.

Triangulum I.

Definíciója. A nagycsütörtöki, nagypénteki és nagyszombati *officium tenebrarum*-kor (matutinum és laudes) használt háromszög alakú gyertyatartó (lat. *candelabrum triangulare, triangulare candelabrum, hericia*), amelyen 15 gyertya ég.

Gyakorlata. Az Officium tenebrarum ünneplésekor az oltáron 6, a leckeoldalon az oltár előtt pedig a triangulumra helyezett 15 sárga gyertya ég. A matutínium és a laudes minden egyes (9, ill. 5) zsoltárának elvégzése után a triangulumon szimmetrikusan eloltottak egy-egy gyertyát, mégpedig úgy, hogy először az evangéliumoldalon a triangulum legalsó gyertyájával kezdtek, majd pedig annak a leckeoldali megfelelőjével folytatták; azután ismét az evangéliumoldaltól oltották ki, és így tovább, míg csak a triangulum csúcsán lévő középső gyertya maradt égve. A laudes Benedictusa 7. versének (*Ut sine timore*) éneklésekor egy szolgálattelvő elkezdte minden egyes vers után az oltár 6 gyertyáját kioltani, mégpedig úgy, hogy az evangéliumoldali legszélső gyertyával kezdte, miután annak a leckeoldali megfelelőjét oltotta ki, azután ismét az evangéliumoldalon égő legszélső gyertyával folytatta és így tovább, míg az oltáron mindegyik gyertya kialudt. Eközben kioltották a templomban égő egyéb fényeket (lámpa) is a tabernákulum előtt égő örökmécses kivételével. A Benediktust lezáró antifóna közben egy szolgálattelvő leemelte a triangulum csúcsán égő, egyetlen gyertyát is, és a leckeoldalon (*super cornu epistulae altaris*) a magasba tartotta, majd pedig a *Christus factus est* éneklésének kezdetén égve az oltár mögé rejtette. A befejező könyörgés (*Respice, quaesumus*) után zajt csaptak (könyvekkel vagy kereplővel), miután a szolgálattelvő az égő gyertyát ismét a triangulumra visszahelyezte. Ezt az utolsó, égő gyertyát csak később oltotta ki a sekrestyés, miután a celebráns és az asszisztencia visszatért a sekrestyébe és a szertartás véget ért.

Eredete. Ezt a gall területen keletkezett rítust *Amalarius* († 850 körül) említi először. Ugyancsak ő tudósít arról, hogy abban az időben ez a szokás Rómában a pápai istentiszteleten nem volt gyakorlatban. Itt csupán nagypénteken 6. órától a 9. óráig oltottak el minden fényt. Az első évezredforduló körül azonban Róma is átvette ezt a gall szokást. A triangulum kialakulásának eredeti okát ma már aligha lehet teljes bizonyossággal meghatározni. Minden valószínűség szerint azonban ennek elsősorban gyakorlati oka lehetett. Ok lehetett pl., hogy a napkeltével a szertartás alatt a templomban egyre jobban növekvő fény miatt a már nem szükséges gyertyákat kioltották. E gyakorlatnak másik magyarázata lehetne az is, hogy a zsoltárok végén kioltott gyertyákkal igyekeztek a résztvevő híveknek a szertartás előrehaladását jelezni; hasonló módon, mint pl. azt az ókori rómaiak a cirkuszi kocsiversenyeken tették, akik annak érdekében, hogy a lovas szekerek által megtett körök számát az egybegyűlt nézőközönség számára nyilvántartsák, minden kör után egy nagyméretű fatojást (Livius: „ova curriculis numerandis”) helyeztek a cirkusz terét kettéválasztó falra (lat. *spina*). Az utolsó, 15. gyertya is valószínűleg azért maradt égve, hogy a szertartás végéig a feltétlenül szükséges fényt biztosítsa.

Szimbolikája. A középkorban a gyertyaoltásnak szimbolikus magyarázatot is adtak. A gyertyaoltás jelképezhette a keresztre feszített Krisztus szenvedése közben a Szentírásban megemlített (Mt 27,45) földre boruló sötétséget (*Deutzi Rupert* [+ 1129/30], *Cremonai Sicardus* [+ 1215], *Autuni Honorius* [XII. sz.], *Iohannes Beleth*) vagy Krisztus háromnapos nyugalma a sírban (*Amalarius, Sicardus*), továbbá Krisztusnak, az igazi Fénynek, kimúlását (*Honorius*), illetve a zsidó nép vakságát (*Deutzi Rupert*). Az égő gyertyák jelezték az ószövetségi igazakat és prófétákat, akik Krisztusnak, „az igazság napjának” (Ml 3,20) születését és szenvedését megjövendölték. A gyertyák kioltása pedig Krisztusnak a zsidó nép vaksága révén történő megölését jelképezte (*Deutzi Rupert*). A gyertyákat nem egyszerre, hanem egymás után oltották ki, ezzel jelezvén, miként hagyták el a tanítványok mesterüket, amikor szenvedése elkezdődött (*Iohannes Beleth*). A triangulum közepén álló, egyedül égve hagyott gyertya, amelyet nem oltanak ki, hanem csak elrejtenek, Krisztust, a világ világosságát jelképezi, akinek istensége még a kereszthalállal sem „aludt ki”, hanem elrejtve tanítványai előtt tovább élt. Krisztust csak testileg, csak sírba helyezve „oltották ki”, feltámasztásával azonban új életre támadt, és megmutatta istenségének valóságos dicsőségét (*Iohannes Beleth*).

Az 1955-ös, nagyhetet érintő liturgikus reform a triangulum használatát továbbra is megtartotta. S bár használata a II. Vatikáni Zsinat utáni zsolozsma megreformálásával „hivatalosan” megszűnt, mégis ajánlatos (főleg a triangulum kifejező és hatásos fényszimbolikája miatt) legalább a főbb templomokban (pl. a székesegyházakban) hacsak lehet, továbbra is érdemes megtartani (vö. *Éneklő Egyház* 1406–1417., illetve az erdélyi *Dicsérvételek az Urat népénektár* 2007-ben megjelent második, javított és bővített kiadása 228–239. és 250–263.).

Triangulum II.

Definíciója. A húsvéti vigília megújításáig (1951–1955) egy nádszálon (lat. *harundo*, középkorias helyesírással *arundo*) hegyére háromszög formájában elhelyezett, háromágú gyertya megnevezése (*harundo cum tribus candelis in summitate, triangulo distinctis*), amelyen a nagyszombati tűzszentelés utáni bevonuláskor énekelt háromszori *Lumen Christi* alatt egy-egy gyertyaágot meggyújtanak. A *harundo* virágokkal való díszítése megengedett volt.

Gyakorlata. Mielőtt a nagyszombati tűzszentelés megkezdődött volna, a templom előtt előkészítették a szükséges eszközöket, közöttük a *harundo*-t is. A tűzszentelés megtörténte után elkezdődött a templomba való bevonulás. Elöl ment a turifer, jobb oldalán az akolitus a tömjénzemekkel, utánuk a szubdiákonus a kereszttel. Őt követte a diákonus a *harundo*-val, s mellette egy akolitus a megszentelt tűzről meggyújtott gyertyával. Leghátul vonult a celebráns és a ceremóniárus (egymás mellett). Rögtön amint beléptek a templomba, a diákonus megállt, lehajlította a *harundo*-t és meggyújtotta a triangulumon egy gyertya-

ágot. Ezután (mindkét térdével) letérdelt (ugyanígy mindenki, kivéve a szubdiákonus a kereszttel), és intonálta a *Lumen Christi*-t. Majd azonnal, tehát még mielőtt a *Deo gratias* válasz elhangoznék, mindnyájan felálltak. Ezt megismélték a templom közepén és az oltár előtt. Ezután a diákonus átadta a *harundo*-t az akolitusnak. A celebráns az asszisztenciával felállt az oltár elé, az akolitus a *harundo*-val a leckeoldalon. Az *Exsultet* éneklésének kezdete előtt az akolitus kezében a *harundo*-val közvetlenül a díszített pulpitus előtt álló diákonus bal oldalán helyezkedett el. A húsvéti örömeinek éneklése alatt a „*rutilans ignis accendit*” frázis után a diákonus a *harundo*-t kezében tartó akolitussal a húsvéti gyertyához ment s a triangulum egyik gyertyaágával meggyújtotta, majd az akolitus a *harundo*-t a húsvéti gyertya mellett egy állványba helyezte, ahol az a szentmise végéig égve maradt. A *harundo*-t csak nagyszombaton használták. A szertartás után kioltották és eltették.

Eredete. A középkorban kialakult szokásnak gyakorlati oka van. A háromágú gyertya visszavezethető arra a szokásra, hogy a középkorban több gyertyát összekötöttek, és így megakadályozták azt, hogy a szél könnyen elfújja annak lángját (*ne a vento leviter exstinguantur*). Először *Petrus Amelius* (+ 1401) sene-gali püspök tesz róla említést az általa írt, XV. *Ordo Romanus*-ban (n. 78).

Szimbolikája. A nád (lat. *harundo*), mivel viharban meghajlik, majd pedig annak elmúltával ismét sértetlenül visszahajlik, a sírjából dicsőségesen feltámadt Krisztust jelképezi. A nádszálra helyezett gyertyának egyetlenegy viaszgyertyából kellett lennie, amely fenti részén három ágra oszlott. Az alsó közös és egységes része a gyertyának Isten egységét, az alsó közös gyertyatörzsből feltörő három gyertyaág pedig a Szentháromságot jelképezte. A gyertyák a nádon nem egyenes vonalban egymás mellett (2–1–3) foglalnak helyet, hisz az ilyen formában elhelyezett gyertyák (középen főgyertya, kétoldalt pedig egy-egy mellékgyertya) könnyen azt a benyomást kelthetik, hogy Istenben a három személy alárendeltségi viszonyban van; hanem egy egyenlő oldalú háromszög formájában. Csak eképpen juthat az isteni személyek egylényegűsége szimbolikusan is helyesen kifejezésre.

Isten egységét s a Szentháromságot jelképezi a keleti egyház püspöki liturgiáján használt *trikírion* is, egy „három gyertya”, amelyet a történeti források először a VII. században említenek. Ezzel és a *dikírionnal* („kettős gyertya”; együtt „dikirotrikira” a megnevezésük) a püspök a liturgia közben többször is megáldja a híveket. A gyertyák úgy vannak a gyertyatartón elhelyezve, hogy azok egy egységes lángot képeznek, vagy legalább úgy, hogy a gyertyák kereszteszódjenek. A dikírion Krisztus isteni és emberi természetét jelképezi.

Díósi Dávid
a Temesvár-Gyárvárosi Millennium templom plébánosa